

ISTRAŽIVANJE MOGUĆNOSTI I EFEKATA INTERNE KONTROLE, U SPRIJEČAVANJU POGREŠAKA U POSLOVANJU, KOD GRAĐEVINSKIH PREDUZEĆA BOSNE I HERCEGOVINE

Izvorni naučni rad

Mr. Sci. Emir Durić, email: emir.duric@igm.ba
Industrija građevinsko materijala "IGM" d.o.o. Visoko

Sažetak: Putem urađenog empirijskog istraživanja, pokušat ćemo definisati glavna ograničenja kontrolnog sistema u preduzećima. Sami rezultati interne kontrole su: da obezbijedi sredstva za normalan rad i funkcionisanje, unapređenje tačnosti i pouzdanosti knjigovodstvenih i operativnih podataka, pridržavanje definisane politike preduzeća i da se ocjeni sama efikasnost poslovanja. Kroz samu empirijsku analizu, ispitat ćemo postojanje važnijih ograničenja sistema interne kontrole, da bi se uspješno detektovale greške u samom poslovanju preduzeća. Nesprovođenje interne kontrole, dovodi do rasta troškova i problema u poslovanju. Uvođenje interne kontrole u preduzećima, omogućava se mogućnost unapređenja samog funkcionisanja preduzeća. Naš osnovni cilj je, da kroz teorijsko i empirijsko istraživanje ograničenja interne kontrole u spriječavanju pogrešaka, dođemo do određenih spoznaja, koje će se kasnije koristiti za unapređenje interne kontrole i njenog definisanja, ka prevenciji, kod uočavanja grešaka pri funkcionisanju preduzeća.

Ključne riječi: interna kontrola, odgovornost menadžmenta, pogreške u poslovanju, upitnik za ispitivanje.

EXPLORING THE POSSIBILITIES AND EFFECTS OF INTERNAL CONTROL, IN PREVENTION BUSINESS ERRORS, IN CONSTRUCTION COMPANIES OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: Through empirical research, we will try to define the main limitations of the control system in companies. The results of internal control are: to provide funds for normal operation and functionality, to determine the accuracy and reliability of accounting and operational data, to adhere to the defined policies of the company and to judge the efficiency of the business itself. Through empirical analysis, we will examine the existence of more important limitations of the internal control system, in order to successfully detect errors in the company's operations. Failure to implement internal controls leads to rising costs and problems in business. The introduction of internal control in companies enables the possibility of improving the functioning of the company itself. Our main goal is that through theoretical and empirical research on the limitations of internal control in preventing errors, we will come up with certain cognitions, which will later be used to improve internal control and define it, towards prevention of errors in the functioning of the company.

Keywords: internal control, management responsibility, business errors, examination questionnaire.

UVOD

Putem urađenog empirijskog istraživanja pokušat ćemo definisati glavna ograničenja kontrolnog sistema u preduzećima. Sami rezultati interne kontrole su: da obezbijedi sredstva za normalan rad i funkcionisanje, unapređenje tačnosti i pouzdanosti knjigovodstvenih i operativnih podataka, pridržavanje definisane politike preduzeća i da se ocjeni sama efikasnost poslovanja. Kroz samu empirijsku analizu, ispitat će mo postojanje važnijih ograničenja sistema interne kontrole, da bi se uspješno detektovale greške u samom poslovanju preduzeća.

Nesprovođenje interne kontrole, dovodi do rasta troškova i problema u poslovanju. Uvođenje interne kontrole u preduzećima, omogućava se mogućnost unapređenja samog funkcionisanja preduzeća. Naš osnovni cilj je, da kroz teorijsko i empirijsko istraživanje ograničenja interne kontrole u sprječavanju pogrešaka, dođemo do određenih spoznaja, koje će se kasnije koristiti za unapređenje interne kontrole i njenog definisanja, ka prevenciji kod uočavanja grešaka pri funkcionisanju preduzeća.

Bitan segmenat je i sama odgovornost menadžera, zaposlenika i samih izvršilaca interne kontrole, kada je problematično funkcionisanje sistema kontrole. Kod istraživanja, polazimo od osnovne hipoteze, da je uređen sistem interne kontrole od strane menadžmenta preduzeća, uslov za sprečavanje grešaka. Nijedan sistem interne kontrole ne može obezbijediti apsolutno uvjerenje menadžmentu, da će ciljevi preduzeća biti i ostvareni. Svaki sistem kontrole ima određena ograničenja. Implementiranje sistema interne kontrole je svakako ekonomičnije rješenje za preduzeće od naknadnih analiza, koje imaju za cilj da otkriju pogreške. Da bi smo ocijenili značaj ograničavajućih faktora u funkcionisanju interne kontrole, kao prevencije nastanka pogrešaka, primjenjuje se komparativna analiza od dobivenih odgovora, između anketiranih preduzeća. U daljem radu bit će prezentovani rezultati do kojih smo došli u ispitivanju interne kontrole, u sprečavanju grešaka u preduzećima. Analiza će biti zaokružena iznošenjem zaključaka o uočenim zakonitostima, koje su posljedice empirijskog istraživanja u praksi poslovanja preduzeća.

1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Mogućnost interne kontrole da spriječi pogreške u poslovanju građevinskih preduzeća Bosne i Hercegovine u periodu 01.11.2021-30.11.2021. Anketa je prosljeđena šefovima računovodstva u preduzećima. Upitnik je definisan na taj način, da se ispituju stavovi u odgovorima anketiranih lica u vezi sa ograničenjima interne kontrole, u otkrivanju pogrešaka. Učesnicima u upitniku je omogućeno da svoje mišljenje izraze ocjenom od 1 – ne slažem se do 5 u potpunosti se slažem. Jedan od nedostataka upitnika u ovome empirijskom istraživanju ogleda se u tome što ispitanici veoma često daju optimistične odgovore, o uspješnosti provođenja svojih aktivnosti. Pa je potrebna opreznost prilikom čitanja nastalih rezultata.

Poslato je ukupno 20 anketa, na meil adrese najvećih proizvođača građevinskog materijala u Bosni i Hercegovini. Na ovu anketu se odazvalo ukupno njih 14 (stopa odgovora 70% anketiranih, jedan upitnik je bio neupotrebljiv zbog djelomičnog odgovora, pa je odziv prema tome 65%. Dobiveni podaci su se analizirali komperativnom metodom, gdje je izvršeno izračunavanje pokazatelja statističke deskriptivne metode i upotrebljena je metoda histograma za prikazivanje rezultata.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

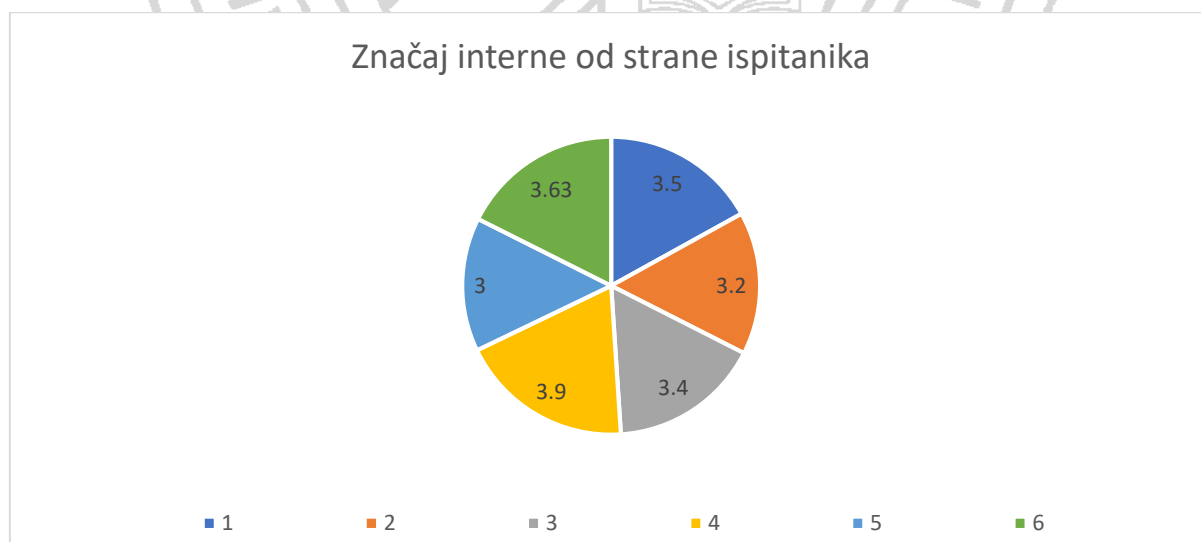
Kada analiziramo dobivene podatke, dolazimo do zaključaka o zastupljenosti interne kontrole koje se primjenjuju u građevinskim preduzećima Bosne i Hercegovine. Prvo pitanje je bilo o primjeni interne kontrole u praksi preduzeća. Analizirajući odgovor na ovo pitanje, koje smo postavili u upitniku, uviđamo da interna kontrola nije organizovana kao samostalna organizaciona jedinica, već je u najvećem broju slučajeva sprovodi menadžment, pretpostavljeni i svi ostali radnici.

Drugi dio upitnika, ispitanicima smo ponudili određene stavove o internoj kontroli, gdje kroz dodjeljivanje ocjena iznosi se stepen slaganja sa ponuđenim stavom. Kroz ove definicije, nastojali smo doći do saznanja, čemu preduzeća stavljaju prioritete, kada je u pitanju interna kontrola, odnosno njihovo mišljenje, na kome je najveća odgovornost kod primjene sistema interne kontrole.

Na osnovu dobivenih rezultata došli smo do prosječnih ocjena za sve ponuđene stavove:

1. Interna kontrola smanjuje prevare i druge nezakonite radnje. ($X = 3,5$),
2. Kod preduzeća koja provode internu kontrolu se povećava efikasnost poslovanja. ($X = 3,2$)
3. Procedure interne kontrole je potrebno primjenjivati u većini poslovnih procesa. ($X = 3,4$),
4. Primjena interne kontrole doprinosi pouzdanosti finansijskih izvještaja. ($X = 3,9$),
5. Svi uposlenici moraju primjenjivati i učestvovati u internoj kontroli. ($X = 3$),
6. Menadžment odgovara, ukoliko se nedostaci interne kontrole ne uklone na odgovarajući način, koji je najbolji za preduzeće. ($X = 3,63$).

Slika 1. Značaj interne kontrole od strane ispitanika.

Izvor: Autor na bazi rezultata upitnika.

Rezultati koje smo dobili upućuju na pretpostavke da sva preduzeća imaju neki od sistema interne kontrole i da ih mogu ocjeniti u prosjeku, ocjenama između 3 i 5. Najveća prosječna

ocjena ispitanika predstavlja odgovor na pitanje „primjena interne kontrole doprinosi pouzdanosti finansijskih izvještaja“. Znači, možemo da zaključimo da se preduzeća pridržavaju odgovornosti i obavezama prema Zakonskim propisima i uredbama. Redovnim provjerama poslovanja preduzeća i finansijsko izvještavanje dobiva na značaju, dok sam menadžment ima zadatak da osigura da informacije koje se dobiju budu i primjenjene. Sve u skladu sa računovodstvenim standardima i Zakonu o računovodstvu i reviziji.

Druga najbolja ocjena je tvrdnja da „interna kontrola smanjuje prevare i druge nezakonite radnje“. Sve to još više potvrđuje činjenicu da su preduzeća okrenuta prema spoljnim izvještajnim i zahtjevima. Primjena kvalitetnih internih kontrola omogućice da se smanje prevare i druge radnje, koje su u suprotnosti sa zakonskom regulativom. Potrebno je svakodnevno kontrolisati procese u preduzećima, da bi u startu preventivno djelovali u samom sprečavanju nezakonitih radnji.

Najmanja ocjena je kod tvrdnje, „da svi uposlenici moraju učestvovati u internoj kontroli“. Značaj zaposlenih koji učestvuju u internoj kontroli potrebno je da bude jasno i decidno definisan i predočen od strane menadžmenta. Dok bi menadžment trebao da predoči očekivanja i rezultate od samih uposlenika.

S obzirom na konstataciju da je „menadžment odgovoran ukoliko se nedostaci interne kontrole ne otklone na adekvatan način“, ocjenjena visokom ocjenom 3,63, možemo vidjeti da je mišljenje ispitanika još uvijek oslonjeno na odgovornost menadžmenta za internu kontrolu. Vidimo da je odgovornost koncepta za internu kontrolu svrsishodno odgovornost svih zaposlenih. Nema sumnje da je interna kontrola unutar svake poslovne funkcije odgovornost rukovodilaca, kao i drugih upravljačkih nivoa. Menadžeri prvi moraju shvatiti da imaju odgovornost za uspostavljanje efikasnog sistema interne kontrole, sa ciljem očuvanja i povećanja pouzdanosti finansijskih izvještaja.

Druga najniža ocjena je da „preduzeća koja koriste internu kontrolu mogu da povećaju efikasnost poslovanja“, sa ocjenom 3,2. Primjena određenih mjera kontrole može da poboljša efikasnost poslovanja, što utiče na ostvarenje poslovnih ciljeva. Potreba da se ostvari efikasno poslovanje, utiče se na nastanak suvišnih i nepotrebnih troškova, što dovodi do bolje realizacije i ostvarenja postavljenih ciljeva.

Mišljenje da je „interne kontrole potrebno primjenjivati u većini poslovnih procesa“ ocjenjen je sa 3,5 upućujući na zaključak da je interna kontrola značajna u svim poslovnim aktivnostima. Sve funkcije u preduzeću trebaju da imaju svoje sisteme kontrole i kontrolnih postupaka. Time se sprovodi proces razgraničenja interne kontrole i sprečava da pojedine transakcije ne budu obuhvaćene ni jednom internom kontrolom. Ove zaključke potvrđuju i ranija istraživanja o uspješnosti ostvarivanja ciljeva interne kontrole. Cilj interne kontrole je „unapređenje tačnosti knjigovodstvenih i operativnih podataka“ ocjenjen je najvećom ocjenom 3,9.

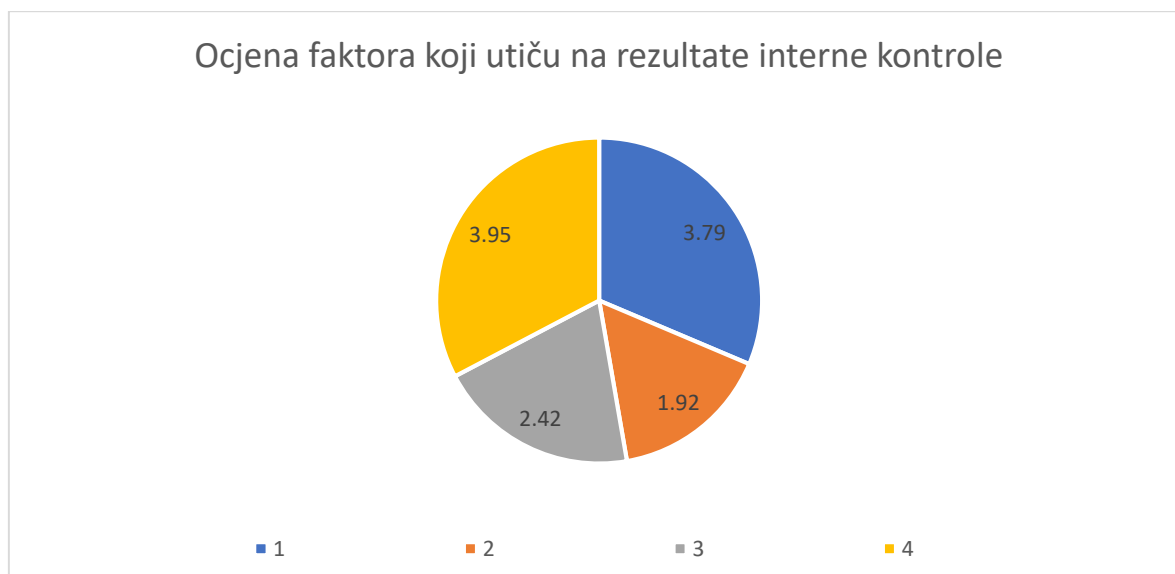
Slijedeći dio ovoga anketnog upitnika predstavlja ocjenu faktora koji ograničavaju interne kontrole, zbog identifikovanja osnovnih dijelova koje je potrebno da se unaprijedi u suzbijanju pogrešaka.

Pa prema tome, imamo sljedeće rezultate, četiri osnovna faktora interne kontrole:

1. Menadžment preduzeća ne posvećuje dovoljno pažnje internoj kontroli. ($X = 3,79$),

2. Kod vršenja interne kontrole, dolazi do pogrešaka od osoba koja vrše kontrolu. ($X = 1,92$),
3. Sporazumi između uposlenika, kako bi ostvarili imovinsku korist. ($X = 2,42$),
4. Troškovi praćenja interne kontrole su dosta visoki. ($X = 3,95$).

Slika Br. 2. Ocjena faktora koji utiču na rezultate interne kontrole.

Izvor: Autor na bazi rezultata ispitanika.

Rezultati koje smo dobili analizom odgovora anketiranih preduzeća, upućuje nas na različito sagledavanje navedenih faktora koji omogućavaju nastanak pogrešaka i utiču da se smanji uspješnost kod ostvarivanja postavljenih ciljeva. Kada pogledamo ocjene ispitanika o značaju određenih limitirajućih faktora interne kontrole, upućuje nas na prihvatanje osnovne hipoteze istraživanja „sistemske uređene interne kontrole, od strane menadžmenta preduzeća je preduslov u onemogućavanju pogrešaka u poslovanju“, pod pretpostavkom na to da subjekt „menadžment zanemaruje internu kontrolu“ ostvaruje drugoplasiranu prosječnu ocjenu 3,76. Pa prema tome, ako menadžment zanemaruje internu kontrolu, što u prevodu znači da sistem interne kontrole nije na pravi način postavljen, niti su postavljeni svi preduslovi za sprječavanje pogrešaka.

Najveća prosječna ocjena za četvrti faktor kod ograničenja interne kontrole, pokazuje i upućuje da su preduzeća na prvo mjesto stavila upravljanje i kontrolisanje troškova, kod uspostavljanja sistema interne kontrole, kao ograničavajućeg faktora u sprečavanju pogrešaka. Najmanjom ocjenom je ocjenjen treći faktor, pa zaključujemo da ispitanici smatraju da zaposlenici u međusobnom dogovoru za sticanje imovinske koristi na štetu poslovanja, imaju najmanju vjerovatnoću da doprinesu pogreškama poslovanja preduzeća. Time dolazimo do zaključka da preduzeća polaze od pretpostavke da je organizacijskom strukturom uređeno permanentno razgraničenje dužnosti svih zaposlenika. Rezultati upitnika na drugom mjestu po najmanjoj ocjeni je da „pogreške koje nastaju zbog propusta radnika koji vrše kontrolu predstavljaju limitirajući faktor kod grešaka“.

Ove niske ocjene su kompaktibilne sa predhodnom tvrdnjom menadžmenta preduzeća „svi uposlenici moraju primjenjivati i učestvovati u internoj kontroli “dobivši najmanju ocjenu 3, o čemu smo već diskutovali. Vidimo povezanost dobivenih ocjena za prvi limitirajući faktor interne kontrole „menadžment preduzeća ne posvećuje dovoljno pažnje internoj kontroli 3,79 “ i visoke ocjene prethodno analiziranih pretpostavki (pretpostavke 6 „menadžment odgovara ukoliko se nedostaci interne kontrole ne uklone na odgovarajući način, koji je najbolji za preduzeće “ $x = 3,63$).

Iz ovoga zaključujemo da je mišljenje preduzeća po pitanju odgovornosti za definisanje i funkcionisanje interne kontrole orjentisan najviše na menadžment preduzeća. Ako u razmatranje uzmemo i povezanost sa niskom cijenom kao faktora koji utiču na internu kontrolu „povezanosti zaposlenika i pogrešaka lica koji sprovode kontrolu,, sa raspodjelom najviših ocjena ispitanika o ulozi menadžmenta, dolazimo do zaključka, da ispitanici u najvećoj mjeri iznose zaključak da je menadžment najviše odgovoran za uspostavljanje interne kontrole i da svoj odnos prema kontroli kao ključnoj odrednici okruženja, reducira područja pogrešaka u poslovanju.

Menadžment mora kontinuirano pratiti i ocjenjivati efikasnost interne kontrole, jer ako nastanu određene promjene uslova poslovanja, sistem može da ne odgovori tim promjenama i da se ne ostvare zacrtani ciljevi, kvaliteta donešenih izvještaja. Da bi još bolje razumjeli i shvatili ove limitirajuće faktore, izradili smo dodatna pitanja kako bi razriješili stvari, koje limitiraju procese u proizvodnji.

Dodatna pitanja o limitirajućim stvarima „menadžment zapostavlja internu kontrolu“ koji je ocjenjen dosta visokom ocjenom (3,79) u preduzećima, ispitanici su dali sljedeće odgovore:

1. Menadžeri prihvataju odgovornost za efikasnost sistema interne kontrole (u 18/20 preduzeća su odgovorili sa „ da “ što iznosi 93,33 %.
2. Provjeru pogrešaka pravilnog funkcionisanja interne kontrole provjerava menadžment (u 16/20 preduzeća je odgovor pozitivan sa „ da “ 86,67 %.
3. Menadžeri smatraju da je interna kontrola samo gubljenja vremena i smetnja poslovanju preduzeća, (u 7/20 , 35%).
4. Cilj menadžera je ukidanje interne kontrole (2 / 20, 10% .)
5. Najvažnije odluke o poslovanju i strateškim interesima donose pojedinci (16 /20, 86,67).

Menadžeri u velikom dijelu preduzeća su svjesni svoje odgovornosti za funkcionisanje interne kontrole. Ona preduzeća koja nemaju funkcionalan sisten interne kontrole su podložni većem riziku nastanka nepravilnosti, zloupotrebe i pogrešaka. U savremenim uslovima poslovanja gdje je teško predvidjeti nepravilnosti i pogreške, veća je potreba za funkcionalnijim sistemom interne kontrole. Osim obaveze uspostavljanja funkcionalne interne kontrole menadžment je zadužen i da provjeri da li interna kontrola funkcioniše na pravi način, što u većini preduzeća je i slučaj. Jedan od ciljeva praćenja sistema interne kontrole od strane menadžmenta i ostalog zaposlenog osoblja je da se na vrijeme uoče nedostaci interne kontrole radi njihovog otklanjanja u daljem periodu poslovanja i iznalaženju mogućnosti za njigovo usavršavanje.

Od velikog značaja je komunikacija između menadžmenta i uposlenika, što u praksi često daje rezultate u vidu načina za rano otkrivanje pogrešaka u poslovanju. U slučaju da menadžeri omogućavaju nesmetan protok informacija i respektuju sve sugestije od podređenih, imamo manje mogućnosti za prevare i postoje veće šanse da se one otkriju u ranom periodu nastajanja. Imamo stanje da u manjem broju preduzeća se izbjegava interna kontrola od strane menadžmenta, što može dodatno predstavljati problem u nastojanju da se otklone nezakonite radnje i ostale prevare i greške.

Na žalost vidimo da u dva preduzeća imamo situaciju da menadžment internu kontrolu vidi kao problem i gubitak vremena, te savjetuje njeno ukidanje. Ako nema sistema interne kontrole u preduzeću, to će značiti da nema ni pravovremenog izvršavanja poslovnih aktivnosti. Veći dio ispitanih preduzeća je odgovorio na upitnik da većinu bitnih odluka za poslovanje donosi mali broj pojedinaca. Ova situacija može koristiti menadžerima za eventualne manipulacije i njihovo prikrivanje. Posebno je ovo izraženo kod velikih preduzeća, sa velikim brojem zaposlenih, a bitne odluke donose samo pojedinci.

Ograničavajući parametri interne kontrole u eliminisanju pogrešaka "kod vršenja interne kontrole dolazi do pogrešaka od osoba koja vrše kontrolu", koji je ocjenjen niskom ocjenom (1,92), postavili smo dodatna pitanja ispitanicima:

1. Kod 12/30 preduzeća postoje procedure za praćenje efektivnosti interne kontrole,
2. Uposleno osoblje je osposobljeno za praćenje interne kontrole u 17/20,
3. Uposlenici nadgledaju promjene u poslovanju preduzeća i prilagođavaju im se 19/20,
4. Većina uposlenika su ravnodušni prema internoj kontroli 7/20,
5. Sistem interne kontrole je dosta komplikovan i zaposleni nisu u stanju da ga ispoštuju do kraja 1/20.

Pogreške neposrednih izvršilaca mogu prouzrokovati dosta nepravilnosti u sistemu interne kontrole. U ispitanim preduzećima možemo vidjeti da svi nemaju procedure za praćenje efektivnosti interne kontrole, odnosno 8 /20 ili 40% preduzeća njih nema. Ove procedure su od krucijalnog značaja da se izbjegne rizik, zloupotreba i kršenje zakonskih propisa. Procedure bi trebalo da su na optimalnom nivou, koji omogućava nesmetano upravljanje rizicima.

Od uposlenika se traži da je osoblje osposobljeno za praćenje interne kontrole. U većini preduzeća osoblje je osposobljeno za sprovođenje interne kontrole, što je veoma važno za onemogućavanje grešaka. U 85% preduzeća uposlenici su upoznati sa promjenama stanja u kojima preduzeće posluje i prilagođava im se. Pa prema tome neophodno je vršiti promjene sistema interne kontrole, jedan efikasan sistem u određenim okolnostima ne mora biti efikasan kada dođe do izmjene u uslovima poslovanja.

Imamo situaciju da je određeni broj radnika inferiran prema internoj kontroli, u 35 % ispitanih preduzeća, tj nemaju interes da on funkcioniše onako kako je i zamišljen. U jednom preduzeću imamo ocjenu da je sistem interne kontrole toliko komplikovan da uposlenici nisu u mogućnosti se uklopiti u njega. Potrebno je da uposlenici razmiju načine na koje sistemi internih kontrola djeluju, kao i to šta se od njih očekuje. Kada pogledamo procentualno, da samo 5%, pokazuje nam da je ovo izuzetak, a ne pravilo, što je u svakom slučaju pozitivno za implementaciju sistema interne kontrole i onemogućavanje grešaka.

Učesnici u upitniku su imali dodatna pitanja o limitirajućem faktoru interne kontrole u spečavanju pogrešaka „sporazumi između uposlenika kako bi ostvarili imovinsku korist " je ocjenjen niskom ocjenom (2,42).

1. Imamo jasno određen put odgovornosti i nadležnosti uposlenih (u 18/30, 90 %)
2. Radi bolji učinaka povremeno vršimo rotaciju zaposlenih sa jednog radnog mjesta na drugo (10/20, 50%).
3. Imamo situaciju korištenja sredstava u privatne svrhe (u 2/20, 10%),
4. Samo određeni uposlenici mogu pristupiti sredstvima (17/20 85%),
5. Imamo situaciju da dvije osobe rade zajedno, kada su u pitanju veći finansijski iznosi u poslu (8/20 tj. 40% preduzeća).

Potrebno je da menadžment definiše područja odgovornosti i nadležnosti zaposlenih. Ali sistem ne može onemogućiti nepravilnosti ili nelegalne radnje koje žele počiniti dva ili više uposlenika, ako između njih postoji određeni dogovor, o toj radnji. Najbolje bi bilo, da bi se to izbjeglo, razgraničiti dužnosti i odgovornosti zaposlenih po određenim područjima. Normalno bi bilo postaviti sistem da ni jedan uposlenik nije odgovoran, za više od jednog područja.. Ona radna mjesta gdje su uposlenici u dodiru sa sirovinama i gotovinom, potrebno je povremeno rotirati drugim uposlenicima, sve u cilju da se lakše otkriju pogreške, koje su mogle da nastanu.

Analizom odgovora imamo situaciju da se u 50% ispitanih preduzeća povremeno vrši rotacija radnog mjesta. U određenom broju preduzeća možemo da primjetimo korištenje sredstava u privatne svrhe, odnosno izmirivanje vlastitih obaveza. U ovom slučaju na naplatu dolaze troškovi koje preduzeće nije odobrilo. Sredstvima mogu pristupiti samo uposlenici koji su imenovani na ta radna mjesta. U 85% ispitanika to i jeste slučaj. Transakcije bi trebale biti odobrene od strane ovlaštenih lica koji rade u okviru svojih ovlaštenja i odgovornosti. Pristup imovini i dokumentaciji, mogu imati samo lica koja su ovlaštena za to. Najbolji sistemi zaštite u računovodstvu su oni u elektronskoj formi i obradi podataka.

Tu imamo mogućnost šifriranja softvera i onemogućavanja pritupa osobama koja nemaju ovlaštenje za pristup podacima. Veliki broj preduzeća 40% je odgovorilo da imaju situaciju da dvije osobe rade zajedno, kada je u pitanju veća finansijska transakcija ili veća nabavka materijala i robe. Ova situacija može da bude i limitirajuća jer ove dvije osobe mogu da rade zajedno u ličnom interesu, pa je potrebno da sistem interne kontrole i to predvidi, kako bi ih menadžment mogao identifikovati i onemogućiti u lošoj namjeri.

Stvari koje mogu ograničiti internu kontrolu u onemogućavanju pogrešaka i prevara „ troškovi su visoki kod sistema interne kontrole “ je dobio najveću ocjenu 3,95, ispitanici su na dodatna pitanja odgovorili:

1. Preduzeće ima instalisane mjere zaštite imovine od krađe (alarme, osvetljenje, čuware, video nadzor i ostalo. (100%)
2. Prilikom instalisanja mjera zaštite imamo visoke troškove (7/14, 50%),
3. Odnos nastalih troškova i koristi od interne kontrole se stalno prati i analizira
4. (6/14 ili 43%),

5. U 9 preduzeća kod kojih se analizira odnos koristi i troškova u 8 preduzeća koristi prevazilaze troškove (57%).

Vidimo da sva preduzeća imaju neki vid zaštite od karađa i otuđenja. Sve, pa tako i ova mjera ima svoje troškove i oni mogu uticati na uspostavljanje interne kontrole u preduzećima. Potrebno je da imamo svoje mišljenja da ne uvođenje zaštitnih mjera od raznih pronevjera usljed visokih troškova može dovesti do još većih troškova ukoliko i dođe do pronevjera. Sva preduzeća imaju određene mjere zaštite od pronevjera, ipak njih dosta smatra da ta mjera pravi visoke troškove, njih (50 %).

U troškove ovdje ubrajamo resurse koji se koriste tokom rada, kao i izgublenu dobit usljed zaostataka produktivnosti i ekonomičnosti poslovanja. Nasuprot troškovima koristi se mjere povećanjem vjerovatnoće kod otkrivanja pronevjera, grešaka ili zloupotreba. Pola ispitanih preduzeća analizira odnos troškova i koristi od interne kontrole. Sami troškovi ne bi smjeli da budu veći od koristi. Ona interna kontrola koja u startu sprječava gubitke, bolja je od one koja otkriva nastale gubitke i pronevjeru. Ako ne uspijemo preventivnim mjerama u startu spriječiti gubitak, potrebno je da ga što ranije otkrijemo i poduzmemo mjere korekcije u cilju smanjenja grešaka u budućnosti. U preduzećima u kojima troškovi prevazilaze koristi od interne kontrole, bilo bi poželjno da se što prije promjeni ova negativna razlika u korist troškova. Rezultati internih kontrola prvo trebaju da služe potrebama unutar preduzeća pa tek onda regulativima i vanjskim potrebama.

ZAKLJUČAK

Sistemi internih kontrola koji su uspostavljeni sa ciljem da se obezbijede sigurnosti u onemogućavanju prevara i grešaka je dominantan cilj svakog preduzeća. Permanentno praćenje svih aktivnosti u preduzeću omogućava da se spoznaju nepravilnosti, brzo otklone propusti i izbjegnu negativne posljedice. To sve čini internu kontrolu najboljim vidom nadzora preduzeća. Funkcionalno instalirana interna kontrola uspostavljena radi dosljednog obavljanja posla je zbog efikasnog funkcionisanja preduzeća. U radu smo ispitali stavove 20 najvećih proizvođača građevinskog materijala u Bosni i Hercegovini.

Ispitanici su odgovorili u prvom redu da su „ visoki troškovi sistema interne kontrole “ ($X = 3,95$), na posljednjem mjestu je odgovor „ sporazumi između uposlenika, kako bi ostvarili imovinsku korist “ ($X = 2,42$). Drugi po važnosti je pokazatelj „menadžment preduzeća ne posvećuje dovoljno pažnje internoj kontroli“ ($X = 3,79$). Dok je na trećem mjestu „kod vršenja interne kontrole, dolazi do pogrešaka od osoba koja vrše kontrolu“ ($X = 1,92$), Prosječna ocjena za sva četiri faktora je 3,02. Ključna hipoteza ovoga empirijskog istraživanja ovoga rada, koju smo postavili „pravilno postavljen sistem interne kontrole od strane rukovodstva preduzeća je preduslov u onemogućavanju pogrešaka“, potvrđena je ocjenama i analizom ispitanika. Ako sistem interne kontrole nije na pravi način instalisan, onda nisu omogućeni preduslovi za onemogućavanje prevara. Na prvom mjestu su preduzeća istakla uspostavljanje efikasnog sistema interne kontrole kao limitirajućeg faktora u prevenciji pogrešaka.

Ova prevencija je dobila najveću ocjenu od ispitanika preduzeća. Najniža ocjena trećeg faktora pokazuje nam da su ispitanici uvjereni u dogovor između zaposlenika radi ostvarivanja vlasite imovinske koristi. Kod ispitivanja stavova preduzeća pokušali smo da otkrijemo čija je po

njihovom mišljenju najveća odgovornost pri implementaciji interne kontrole, odnosno šta je prioritet preduzeća kada govorimo o ulozi interne kontrole. Najveća ocjena „interna kontrola doprinosi pouzdanim finansijskim izvještajima,“ pokazuje nam da preduzeća na prvo mjesto stavljaju regulatorne agencije koje analiziraju i prate završne račune, kod nas u Bosni i Hercegovini to je „FIA“, Finansijsko informatička agencija. Najmanjom ocjenom je ocijenjen stav da je bitno da su svi zaposleni upoznati sa sistemom interne kontrole, ocjenom 3, time ukazujemo na shvatanje ispitanika da je prema njima odgovornost sistema interne kontrole na menadžmentu, iako smo upoznati da je interna odgovornost zadaća svih uposlenika.

Veliki doprinos ovoga istraživanja, možemo konstatovati, je u sveukupnoj analizi mišljenja preduzeća, odgovor na pitanje, koji su bitni limitirajući faktori interne kontrole. Analiza također, predočava i konstatuje mišljenje o kontrolnim aktivnostima koja imaju dejstva uočenih faktora i nedostataka u sprečavanju pronevjera interne kontrole u praksi. Ograničenje rada je u malom broju ispitanika i slabijeg odziva ispitanih preduzeća 40% od 20 poslatih upitnika. Da bi interna kontrola bila još djelotvornija, potrebno je da zaposlenici na svim nivoima u preduzeću shvate važnost njene primjene. Da imamo i vanjsku podršku u vidu regulative i profesionalnih tijela iz Računovodstvene i Revizijske prakse, tu prije svega mislimo na Savez za Računovodstvo i Reviziju FBiH i Udruženje internih revizora FBiH, koji će da podstaknu razvoj i unapređenje sistema interne kontrole u Bosni i Hercegovini.

